

7. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Gabcikovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), 1997.

8. Міжнародне право : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2020.

9. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: <https://www.un.org> (дата звернення 30.03.2026).

10. International Court of Justice. Order of 16 March 2022 in the case Ukraine v. Russian Federation. URL: <https://www.icj-cij.org> (дата звернення 30.03.2026)

11. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (IV), 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org> (дата звернення 30.03.2026).

12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine, 2022–2024. URL: <https://www.ohchr.org> (дата звернення 30.03.2026).

13. Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 1941. Reports of International Arbitral Awards. (дата звернення 30.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-47>

Макалевич А. С.,

*здобувач вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, старший викладач кафедри державно-
правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО МОРІВ І ОКЕАНІВ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

В даній роботі розглядаються ключові аспекти міжнародного морського права в контексті сучасних глобальних викликів, що постають перед державами у сфері використання морських просторів.

Проаналізовано правовий режим морів і океанів відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, зокрема статус внутрішніх вод, територіального моря, виключної економічної зони та відкритого моря. Увагу приділено співвідношенню суверенних прав держав із принципом свободи мореплавства, проблемам делімітації морських кордонів, захисту морського середовища та раціонального використання ресурсів світового океану. Особливий акцент зроблено на сучасних викликах – зростанні геополітичної напруги, мілітаризації морських просторів, незаконному рибальстві, техногенному забрудненню та загрозах, пов'язаних із освоєнням Арктики й глибоководних районів. Окреслено роль міжнародних організацій та судових інституцій у забезпеченні стабільності та дотримання норм морського права.

Міжнародне право морів і океанів посідає особливе місце у системі сучасного міжнародного права, адже саме морські простори визначають основу глобальної торгівлі, продовольчої безпеки, енергетичних ресурсів та екологічної стабільності. Правовий режим морів, сформований насамперед Конвенцією ООН з морського права 1982 року, встановив універсальні правила, що діють для всіх держав і забезпечують баланс між національними інтересами та загальним інтересом міжнародної спільноти [1]. Цей документ створив складну, але цілісну систему зон, кожна з яких має чітко визначений правовий статус – від внутрішніх вод і територіального моря до відкритого моря та Району, який є спільною спадщиною людства. Така системність дозволила упорядкувати питання юрисдикції, природних ресурсів, безпеки та мореплавства, що раніше були предметом частих суперечок [2].

Одним із найважливіших компонентів сучасного морського права є регулювання виключної економічної зони та континентального шельфу. Саме ці зони стали ключовими у конкурентній боротьбі держав за доступ до рибних ресурсів, корисних копалин і стратегічної морської інфраструктури. У науковій літературі наголошується, що Конвенція створила правові механізми, які дозволяють мінімізувати конфлікти, проте на практиці делімітація таких просторів часто стикається з геополітичною напругою та різним тлумаченням юридичних норм [3]. Роль міжнародних судів – Міжнародного трибуналу з морського права та Міжнародного Суду ООН – у розв'язанні подібних спорів зростає, оскільки саме вони забезпечують однакове застосування норм і формування сталих правових позицій [4].

Сучасні виклики змінюють характер морського права, роблячи його дедалі більш екологічно орієнтованим. Із швидким виснаженням біоресурсів та зростанням обсягів забруднення питання охорони морського середовища перетворюються на центральний елемент міжнародних переговорів. Глибоководний видобуток корисних копалин, освоєння арктичних територій та будівництво морської інфраструктури викликають серйозні питання щодо здатності міжнародного права

забезпечити сталий розвиток і запобігти незворотним екологічним наслідкам [8]. Ці процеси вимагають не лише оновлення договірної бази, але й посилення ролі міжнародних організацій, які здійснюють нагляд за морською діяльністю та координують спільні дії держав.

Водночас морські простори все частіше стають місцем перетину економічних та безпекових інтересів. Зростання військової активності, суперечки щодо свободи судноплавства та контроль над стратегічними морськими шляхами створюють додаткові ризики. Науковці відзначають, що міжнародне право зберігає здатність реагувати на такі виклики, однак ефективність залежить від політичної волі держав дотримуватися встановлених норм та уникати односторонніх дій, які можуть підірвати глобальну стабільність [5].

В умовах збройної агресії російської федерації проти України особливої гостроти набувають питання дотримання правового режиму морських просторів, захисту суверенних прав прибережних держав та забезпечення свободи судноплавства під час збройних конфліктів. Чорноморський регіон сьогодні є полігоном для перевірки стійкості норм міжнародного морського права перед викликами гібридної війни. Російська агресія призвела до системних порушень Конвенції 1982 року у Чорному та Азовському морях: незаконна блокада українських портів, примусове захоплення суден, мінування акваторій, незаконне привласнення морських ресурсів на окупованих шельфах. Ці дії не лише підривають суверенітет України, а й створюють прецеденти ігнорування міжнародно-правових зобов'язань у сфері мореплавства, екологічної безпеки та гуманітарного захисту.

Порушення територіальної цілісності та суверенних прав. Незаконна анексія Криму та частини акваторії Азовського моря супроводжується одностороннім встановленням Росією «державного кордону» у морських просторах, що суперечить статтям 2, 56, 77 Конвенції 1982 року. Україна як прибережна держава позбавлена можливості здійснювати суверенні права у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.

Блокада судноплавства та загроза свободі мореплавства. Штучне обмеження доступу до портів Великої Одеси, Маріуполя, Бердянська порушує принцип свободи судноплавства (ст. 87, 90 Конвенції). Навіть попри ініціативи типу «Зернової угоди» 2022–2023 рр., правова невизначеність та загрози навігаційній безпеці залишаються критичними.

Екологічні злочини та відповідальність держави-агресора. Мінування акваторій, пошкодження підводної інфраструктури, скидання відходів у море, ризики техногенних катастроф (наприклад, унаслідок підриву газопроводів) становлять загрозу морському середовищу. Відповідно до частини XII Конвенції 1982 року та принципів

міжнародного екологічного права, Росія несе міжнародно-правову відповідальність за заподіяну шкоду.

Механізми міжнародного судового захисту. Україна активно використовує інструменти Конвенції 1982 року для захисту своїх прав: звернення до Міжнародного трибуналу з морського права (справа щодо затримання українських кораблів у Керченській протоці 2019 р.), позов до Міжнародного Суду ООН щодо тлумачення Конвенції в контексті агресії. Важливим прецедентом може стати майбутнє вирішення питань компенсації збитків через спеціалізовані міжнародні механізми. Для посилення захисту морських інтересів Україна має: гармонізувати Закон України «Про виключну (морську) економічну зону» та інші нормативні акти з оновленими викликами воєнного часу; розробити спеціальний правовий режим для відновлення морської інфраструктури та екологічної реабілітації акваторій після деокупації; посилити співпрацю з країнами Чорноморського регіону та НАТО у сфері морської безпеки та протидії гібридним загрозам.

Сучасні виклики міжнародному праву морів, породжені збройною агресією проти України, вимагають: посилення міжнародно-правового контролю за дотриманням Конвенції 1982 року в умовах збройних конфліктів; розширення практики застосування міжнародних судових інстанцій для захисту прав прибережних держав; імплементації до національного законодавства механізмів оперативного реагування на загрози морській безпеці та екології; створення міжнародної коаліції для гарантування свободи судноплавства у Чорному морі як елементу глобальної продовольчої та енергетичної безпеки. Лише через консолідовані зусилля міжнародної спільноти та послідовну правозахисну позицію України можливо відновити верховенство міжнародного права морів і забезпечити сталий розвиток морських просторів у повоєнний період.

Таким чином, міжнародне право морів і океанів постає як комплексна багаторівнева система, здатна забезпечувати як правове регулювання використання морського простору, так і механізми вирішення суперечок та запобігання конфліктам. Воно виконує не лише юридичну, але й важливу цивілізаційну функцію – гарантує рівний доступ до світового океану, сприяє розвитку міжнародної співпраці та захисту довкілля. У контексті глобальних трансформацій його значення лише зростає, оскільки саме від ефективності дії цих норм залежить екологічна безпека, економічна стабільність та мирне співіснування держав у XXI столітті.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що міжнародне право морів і океанів залишається фундаментальним механізмом упорядкування взаємовідносин держав у сфері використання морського простору та морських ресурсів. Його універсальний характер, закладений Конвенцією ООН з морського права, забезпечує стійкий

баланс між суверенними правами прибережних держав і свободами світового океану, що є необхідним для стабільності глобальної системи. Водночас динамічні зміни, що відбуваються у світі – геополітична напруга, зростання економічної конкуренції, деградація морських екосистем, активне освоєння нових просторів, таких як Арктика та глибоководні райони, – показують, що ефективність морського права залежить від його здатності адаптуватися до нових викликів.

Сучасні тенденції доводять, що ключовою умовою збереження ролі морського права є поєднання жорсткого дотримання існуючих норм із розвитком нових інструментів і механізмів співпраці. Міжнародні судові органи, спеціалізовані організації та міжурядові платформи стають дедалі важливішими для формування єдиної практики та попередження конфліктів. Одночасно держави мають усвідомлювати, що агресивна політика в морських просторах або нехтування екологічними стандартами створює ризики не лише для окремих регіонів, але й для глобальної безпеки.

У результаті міжнародне морське право постає не як статичний набір правил, а як жива система, що продовжує еволюціонувати. Його функція полягає у тому, щоб забезпечувати справедливий, безпечний і сталий порядок у світовому океані, і саме здатність міжнародної спільноти підтримувати та розвивати ці правила визначатиме якість правового режиму морів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_u.pdf (дата звернення: 10.03.2026).
2. United Nations. The Law of the Sea: Official Text of the United Nations Convention on the Law of the Sea with Annexes. New York: United Nations, 1983. 294 p.
3. Tanaka Y. The International Law of the Sea. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 560 p.
4. Rothwell D., Stephens T. The International Law of the Sea. 3rd ed. Oxford: Hart Publishing, 2023. 896 p.
5. Churchill R., Lowe A., Sander G. The Law of the Sea. 4th ed. Manchester University Press, 2022. 520 p.
6. Войціховський О. А. Міжнародне морське право : навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2018. 312 с.
7. Гнатовський М. М. Міжнародне право: у 2 т. Т. 2: Особлива частина. Київ : Видавництво Ліра, 2020. 480 с.
8. IMO. Ocean Governance and Sustainable Development: Report of the Secretary-General. London: International Maritime Organization, 2021. 112 p.